

Poročamo — glosiramo

SPREHOD PO JUGOSLOVANSKIH REVIJAH

Na uredništvo *Sodobnosti* prihaja bolj ali manj redno vrsta domačih in tujih slovstvenih časopisov. Nekateri prihajajo z zamudo, bodisi da so z zamudo natisnjeni in nosijo star datum, bodisi da nastane zamuda pri pošiljanju. Ker pa skoraj vsi po vrsti obravnavajo tudi vprašanja, ki niso živa samo ta hip, se zdi uredništvu *Sodobnosti* vredno, da opozori na nekaj tehtnejših prispevkov, nedavno objavljenih v posameznih časopisih, ki jih je dobilo v pregled.

Tretja številka *Književnosti*, enega najstarejših beograjskih časopisov, ki ga zdaj v 1500 izvodih izdaja *Prosveta* pod uredništvom Vuka Krnjevića, prinaša na dobrih sto straneh vrsto prispevkov, ki niso zanimivi samo za srbsko bralstvo. Tako je z dokajšnjo mero skrbnosti, predvsem pa odprtosti napisana razprava hrvaškega esejista Predraga Matvejevića o književni dejavnosti in politični organizaciji. Ta prispevek priteguje pozornost toliko bolj, ker pisanje o razmerju partije do književnosti pri nas dolgo ni prišlo na dnevni red. Pomena razmerja med partijo in književnostjo sicer ne gre preveličevati, niti kar zadeva partijo, niti kar zadeva književnost. Na splošno namreč to razmerje ni tako izjemno, da bi ga mogli obravnavati ločeno iz celovitega razmerja partije do revolucije in kulture v službi te revolucije.

Matvejević najprej navaja nekaj opomb, s katerimi skuša razmejiti predmet razprave, ter nekaj zgodovinskih izkušenj drugih partij, nato pa se loti razčlenjevanja razmerij partije in literature v Jugoslaviji, ki mu je namenjena glavnina prispevka. Podati skuša

pregled in nekatere primerjave med programi in resolucijami, ki so jih sprejemali na kongresih in pokrajinskih konferencah Komunistične partije Jugoslavije in ki nekoliko nakazujejo, kakšno mesto je imela kultura v partiji in gibanju.

V prvih listinah te vrste se kulturna politika izraža v okviru splošnih socialnih zahtev: kot prosveta (prosvetljevanje) ali agitacija, vzgoja (poučevanje) in vzgajanje partizanskih delavcev, ustvarjanje lastnega tiska, obveščanje članstva ipd. Titov prihod na čelo KPJ osemnajst let pozneje je v tedanjih okoliščinah in glede na položaj v domovini ter na razmere v Sovjetski zvezi in svetlu ustvaril monolitno partijo, ki ni mogla — ob porajajoči se svetovni katastrofi — odstopati prostora manjšemu delu levega razumnštva, ki je bilo pridruženo gibanju ali pa je simpatiziralo z njim. Tako imenovani spor na književni levici — eden od številnih podobnih spopadov v evropskih državah — pa vendar ni nastal iz književnih ali estetskih razlogov, ampak predvsem političnih: partijsko vodstvo je zahtevalo popolno disciplino in ideološko enotnost.

Med vojno, navaja Matvejević, je bilo na jugoslovanskih tleh veliko nujnejših zadev od književnosti, pa vendar je tudi književnost našla svoje mesto. Partiji je uspelo pritegniti k vstaji in revoluciji sorazmerno veliko književnikov. Šestinsedemdeset jih je zgubilo življenje.

Po vojni so se razmerja v temeljih spremenila: partija je na oblasti. Književnosti ne preostaja veliko izbire: pridružiti se zmagovitemu gibanju, partizanskemu in ljudskemu, ali pa ostati ob strani; vsaka opozicija se je enačila z

izdajo in s kolaboracionizmom. Že proti koncu tridesetih let pa je prihajal do izraza dvojni vidik partijske dejavnosti: po eni strani boljše organizacija v organizacijskem in ideološkem smislu, po drugi strani pa širjenje delovanja ljudske in narodnoosvobodilne fronte. Ta dvojnost se kaže tudi v razmerju partije do kulture in književnosti med vojno in v prvih povojnih letih.

Ni dovolj, pravi med drugim Matvejevič, govoriti samo o razmerju partije do kulture ali književnosti, ne da bi upoštevali tudi razmerje kulture (razumnosti z različnimi pogledi) do partije. To ambivalentno razmerje se je prav tako moralo spreminjati od obdobja do obdobja. Vse različice razmerij književnikov do politične stranke nasploh in do stranke na oblasti še posebej niso zadosti kritično preučene. V jugoslovanskih razmerah, Zveza komunistov je in ni stranka na oblasti. Vsekakor je to bolj v političnih in državnih zadevah kot na področju kulture: po eni strani je samoupravljanje prevzelo določene naloge, ki jih je imela nekdanja partija; po drugi strani pa imajo v praktičnem kulturnem delovanju nacionalistični lokalistični krogi pogosto večjo moč od partijskih teles. To močno velja tudi za književno življenje. Nemara pa pri narodih, ki so se ohranjali z nacionalizmom, mora tako biti?

Pojmovanje, po katerem naj bi bila vsaka podpora partijski kulturni politiki režimska in nasploh ugled jemajoča poteza, je tudi politično pojmovanje. Pri nas je precej razširjeno. Razlogi, iz katerih se je utrdilo v zavesti in vedenju ne samo tradicionalnih krogov razumnosti, so zelo številni in zapleteni.

Jugoslovanske izkušnje v razmerjih med partijo in književnostjo, posebno tiste v obdobju »odmrznitve« in nasprotovanj stalinizmu, imajo prav gotovo mednarodni pomen. Naša kritika jih ni uspela ovrednotiti in jih na pri-

meren način predstaviti svetu. Podobno se je dogajalo na Poljskem in Madžarskem, na Češkoslovaškem in v Sovjetski zvezi pod Hruščovom, pa na Kitajskem na koncu sedemdesetih let — vendar v veliko manjših razmerah in razsežnostih. Jugoslovanska partija ni tako kot številne druge komunistične stranke na oblasti onemogočila nastanka vrste vrednih književnih del. O tem ne gre govoriti kot o kaki posebni zaslugi, je pa vseeno dobro na to opozoriti, ugotavlja Predrag Matvejevič.

Ista številka Književnosti prinaša med drugim tudi trideset let stare zapiske o umetnosti poezije spod peresa Dylana Thomasa, poročila o decembrskih predstavah v beograjskih gledališčih, ki jih je zbral Jovan Hristić, sposojeni intervju s Czestawom Miłoszem, zapis Draška Redjepa o liriki Dobriša Cesarića in že osmo nadaljevanje Tarasa Kermaunerja Meseci z dnevnikom. Ti zapisi se nadaljujejo tudi v najnovejši, četrti številki Književnosti. Taras Kermauner v njih polemizira z Jožetom Javorškom in razkriva svoje poglede na nov slovenski časopis, ki naj bi ga začeli izdajati na pobudo skupine književnikov in esejistov. Njegova razmišljanja so bila namenjena objavi v Nedeljskem dnevniku. Takoj za Kermaunerjevim je objavljen zapis Leona Žlebnika O gospostvu Tarasa Kermaunerja in Književnosti, ki vse prenese. V njem se dotika svoje delovne ocene Kermaunerjeve knjige Mesec dni z Ivanom Cankarjem. Tudi Dušan Mevlja je poslal (ponovno) pismo uredništvu s pojasnilom, zadeva pa njegovo polemiko s Tarasom Kermaunerjem, ki so jo bili sprožili njegovi že omenjeni Meseci z dnevnikom. V tej številki sodeluje tudi Meša Selimović s črtico Visoki gost, medtem ko je Žika Pavlovič naslovil svoj literarni prispevek Teško je ubiti. Brez opombe časopis to pot ponatiskuje zapis Josipa Vidmarja o Borisu Kidriču, kakor je izšel v knjigi Obrazi pred dvema letoma. Dve raz-

pravi pojasnjujeta pripovedništvo Iva Andrića: Predrag Palavestra piše o fantomskem romanu Iva Andrića, Miroslav Egerić pa o nasilju in strpnosti v Travniški kroniki. Pod naslovom Marinkovičev skok na »palomu« piše Velimir Visković o novem romanu Ranka Marinkovića Zajednička kupka. Radomir Kordić piše o zbirki pesnitev Miodraga Pavlovića Vidovnica. Šele na koncu pod naslovom Dokumenti objavlja Književnost dve še neznaní pesmi srbskega romantika Laza Kostića. Pospremlja ju komentar Mladena Leskovića o tem samosvojem srbskem pesniku.

Zanimive prispevke objavlja tudi decembrska številka novosadskega književnega mesečnika Letopis Matice srpske, ki je začel izhajati že pred dobrim poldrugim stoletjem. Uvodoma predstavlja Milorad Živančević svoje prepesnitve Prešernovih Gazel in Sonetov nesreče. S tekočimi, oblikovno čistimi in vsebinsko točnimi prevodi se tako Živančević pridružuje Desanki Maksimović, Trifunu Djukiću, Milanu Rakočeviću, Luku Paljetku in nemara še komu, ki so se poskusili z zahtevnim Prešernovim stihom in ga prelili v srbohrvaščino. Živančević prevodi se, ne da bi bilo to posebej omenjeno, skupaj z esejem Kajetana Koviča Prešeren ali kako biti pesnik pridružujejo spominu na 180-letnico rojstva največjega slovenskega pesnika. Bosanski in prevajalec Kolja Mičević, zdaj lektor srbohrvaščine na pariški Sorboni, se predstavlja s tremi realističnimi pesmi. Vojvodinski pesnik in pripovednik István Domonkos je prispeval daljšo pesnitev o Titu, hrvaški esejist in pisatelj Oto Bihalji-Merin pa v drugem delu misli o Jeanu-Paulu Sartru pod naslovom Testament savesti i angažmana. Srbski pesnik in esejist Milorad R. Blečić je za to številko Letopisa Matice srpske prispeval razmišljanje o tem, kaj zmore poezija in v njem skušal navesti nekaj pripomb o moči poezije in pesnikov. V gledališkem delu časopisa

se je Jovan Putnik razpisal o metodologiji Branislava Nušića, pri čemer opozarja, da je kljub množici zapisov o delih največjega srbskega komediografa pravo literarnozgodovinsko, estetsko in dramaturško preučevanje Nušičevega dela šele pred nami. Med drugimi prispevki velja omeniti tudi oceno knjige Somborske godine Laza Kostića, ki jo je prispeval Miodrag Radović, ne da bi bilo omenjeno, da je knjiga izšla verjetno ob 140-letnici rojstva tega malone pustolovskega srbskega literata.

Reški mesečnik za kulturo in družbena vprašanja Dometi, ki je izšel v dvojni številki, prinaša v svojem najobširnejšem razdelku Zgodovina, praksa, etika med drugim tudi razmišljanje Jadrana Zalokarja o revoluciji in askezi. V njem skuša pojasniti nekaj skupnih značilnosti teh dveh temeljnih življenskih izkušenj, ki se sicer med sabo tako bistveno razlikujeta. Tako pravi, da revolucionarna praksa poteka znotraj družbene celote, to je družbenih previranj in procesov, v katerih prehaja ena družbena formacija v drugo oziroma en razred zamenjuje drugega na oblasti. Smisel revolucionarne prakse je po Zalokarju prav dopolnitev teh družbenih procesov in vzpostavljanje nove družbene stvarnosti. Notranji smisel in namen te nove stvarnosti pa je novi človek, nova osebnost. To je bil meščan v razmerju do srednjeveškega človeka, to je delavec proletarec v razmerju do meščana.

Tudi asketska praksa poteka znotraj določenih duhovnih gibanj v neki tradiciji; to se pravi, da je sestavni del tudi drugih duhovnih delovanj in temelji na določenih idejnih, religioznih postavkah ter na religioznem načinu življenja. Ta religiozna razsežnost je tisto prvobitno, kakor je socialna razsežnost prvobitna pri revolucionarni praksi. Revolucionar je družbeno utesnjeni posameznik, katerega revolucionarna zavest je visoko razvita in jo spremlja globok religiozni občutek. V

obeh primerih so izredno visoko razvite tudi moralne vrline.

Sarajevski mesečnik za književno in umetniško kritiko *Izraz* prinaša med drugim pogled na *Dnevnik* Thomasa Manna; esej o tem Mannovem delu, ki se je, kot je znano, šele posmrtno pojavilo v javnosti, je pod naslovom *Na razmezi života i umjetnosti* prispevala Mira Đorđević. Mannovi *Dnevniki*, piše Đorđevićeva, niso samo intimni zapisi občutljivega človeka in razžaljenega razumnika, ampak niz nenavadno zanimivih delovnih zabeležk, ki jih je neprestano, brez velikih predahov pisal in tako z njimi spremljal svoje življenje in delo. Pomenijo pravcati preobrat v našem poznavanju in razumevanju enega največjih pisateljev našega stoletja, edinega nemškega književnika po Goetheju, ki mu nihče v ničemer ni mogel oporekati. Slog esejistične refleksije in ton iskrene in častne konfrontacije pisatelja s samim sabo in s svojo dobo — to soočenje pa je bilo največje, pred katerim se je lahko znašel kak umetnik našega časa — sta razlog za ogromno zanimanje bralcev za te *Dnevnik*e. Velja jih sprejeti kot dragoceno listino o nekem življenju, v katerem se razkriva celotna doba. Đorđevićeva se opira na nedavno izšle prevode *Dnevnikov* v srbohrvaščini. Pred to knjižno izdajo pa so se v Srbiji in Bosni in Hercegovini že seznanili s posameznimi odlomki tega doslej neznanega Mannovega pisanja. Ker so torej Mannovi *Dnevnik*i iskreno, čeprav ne bojevito soočenje z razmerami njegovega časa, jih je treba jemati kot kulturološko živo delo, nujno za vsestransko razumevanje tega »zapoznelega, če ne tudi poslednjega predstavnika evropskega tradicionalizma, ki se je v književnosti »na prehodu« tako značilno odprl sodobnim književnim tokovom.

To pot smo polistali tudi po *Književni reči*, listu za književnost, umetnost in kulturo ter družbena vprašanja, na-

menjenemu predvsem srbski mladini. Številka je bila natisnjena 27. marca. Na prvi strani prinaša posebni pogovor Branislava Prelevića s španskim pesnikom Jorgejem Guillénom. Sestavku daje žal edino privlačnost dejstvo, da je za *Književno reč* spregovoril sloviti 88-letni književnik, sodobnik Federica Lorca, sicer pa pove o sebi bore malo. Miodrag Pavlović objavlja svojo pesem *Sećanje na Bombaj* u Hajdelbergu. Med drugimi prispevki naj omenimo še tretje nadaljevanje pogovora, ki ga je imel Ivan Urbančič z Dušanom Pirjevcem, Rastko Močnik pa z mislijo, da nevednost škoduje, utemeljuje neresničnost trditve, da v dobrih šolah nastaja elita. Pod naslovom *Umetnost u službi* obmane objavlja *Književna reč* dolg pogovor svojega glavnega in odgovornega urednika s Tarasom Kermaunerjem. Pogovor je stekel o vlogi avantgardne književnosti in o njegovi najnovejši knjigi. Na vprašanje ali niso že določene avantgardne težnje prešle v celote, glede na to, da avantgarda sicer ne ustvarja celovito strukturiranih besedil, Kermauner med drugim pojasnjuje pojem formiranje, formativnost, pri čemer navaja strukturalizem kot filozofijo slovenskega avantgardizma, kar pomeni, da je med antiformalnostjo in formativnostjo slovenske avantgarde bistvena notranja povezanost. Socialno gledano je avantgarda hotela formirati novo slovensko kulturo in prek nje družbo. Osvobajanje je družbeni program. Svobodno združevanje ustvarjalcev je družbena forma. Ne smemo pa pozabiti, da je avantgardizem in prvi vrsti socialni pojav: gibanje skupin. Denis Poniž ocenjuje tretjo knjigo Kocbekovih dnevniških zapiskov *Pod viharjem* in med drugim opozarja na Kocbekove sintetične in usklajene sodbe o času (med letoma 1938 in 1942) in vseh njegovih razsežnostih, veličastnih in tragičnih. Več prispevkov govori o ustvarjalnosti srbskega pesnika in prevajalca Đorđa Markovića Koderja,

poljski pesnik in kritik Julijan Kornhauser pa piše o fenomenološki poeziji Miroslava Todorovića.

Decembrska številka *Foruma*, časopisa Razreda za sodobno književnost Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, objavlja drugi del romana Mirka Božića *Tijela i duhovi*. Prvi del je izšel v istem časopisu že predlanskim. Vesna Krmpotić objavlja svojo poezijo pod skupnim naslovom *Slušati nešto što nije zvuk*. Vladimir Vratović je prispeval sestavek o latinskem pesništvu hrvaškega pesnika Matija Petra Katančića, ki je živel pred dvema stoletjema. Katančića je zanimalo pesniško izražanje tako v domačem kot v latinskem jeziku in je tako v obeh primerih uporabljal iste lirske teme in iste metrične rešitve, pa tudi izražal ista občutenja. V hrvaški književnosti je bilo že pred Katančićem, v njegovem času, pa tudi po njem več primerov, da so pesniki ustvarjali v dveh jezikih, vendar je Katančić značilen prav po tej poenotenosti dvojezičnega ustvarjanja tako v jezikovnem kot v estetskem pogledu, pa seveda tudi v metričnem, kolikor pač kvantitativna metrika ustreza hrvaškemu pesniškemu izražanju. O pesniških kažipotih romunskega pesnika Tristana Tzara piše Božo Kukolja, ki je prevedel tudi nekaj njegovih pesmi. Leta 1963 umrla pesnikinja velja za glavnega utemeljitelja in pobudnika dadaizma, vendar bi ga ne mogli jemati izključno kot pesnika, vpetega v načela in težnje dadaističnega anarhizma. Branka Brlečić-Vujić pa piše o pripovedni strukturi Šegedinove novele *Sveti vrag*.

Nový život, časopis slovaške narodnosti za književnost in kulturo, ki izhaja v Novem Sadu, objavlja med literarnimi prispevki tudi nekaj prevedenih odlomkov iz nove knjige Mirka Kovača *Rane Luke Meštrevića*, dr. Ján Širácky pa piše o slovaškem prebivalstvu v Vojvodini med vojnama, pri če-

mer izhaja iz ugotovitve, da je bilo nerešeno nacionalno vprašanje najusodnejši problem monarhistične Jugoslavije, ki je zasenčil druge probleme državnega, ekonomskega, zunanje-političnega in kulturnega pomena. Pri tem je bila za Slovence v Vojvodini zlasti usodna zemljiška reforma in njena nedosledna uveljavitev.

Zadnja lanska številka časopisa za znanost o književnosti, ki ga izdaja Hrvatsko filološko društvo v Zagrebu, objavlja razpravo Krešimira Nemca o problemih teorije novele, Vincent J. Günther iz zahodnonemškega Mainz pa razmišlja o zgodovini besede pajčolan kot prispevke v evropski književnosti, medtem ko se Ivo Pranjković dotika nekaterih gramatičnih in leksikalnih posebnosti v sodobnem hrvaškem pesništvu.

Marčeva številka koroškega *Mladja*, ki izhaja v Celovcu in objavlja literaturo, družboslovje ter kritiko, objavlja med drugim sestavek Florjana Lipuša *Pevci in pogrebci*, Janko Messner pa *Latinske kunštne in Težave z nekim vrhom*, v publicistično informativnem delu pa svojo *Besedo slovesa Gimnaziji za Slovence*.

Dobili smo tudi skopski časopis za »literaturo, umetnost in kulturo« *Razgledi*, in sicer njegovo decembrsko številko, ki pa je izšla konec januarja. V njej so Danilo Kocevski, Miloš Lindro in Ljupčo Dimitrovski pod naslovom *Na čekor od govorot napisal nekakšen nov manifest o makedonski poeziji* in z njim uredništvo odpira vrata še za druge misli in poglede na sodobne tokove v pesniškem ustvarjanju v tej republiki. Ferid Muhić piše o filozofiji in negativni utopiji kot o prispevku k dialektiki jezika in sveta, pet pesmi Czesława Miłosza v makedonščini in esej o njem pa objavlja Aleksandar K. Nejman.

A. A.